

«Тасдиқ мекунам»

Директори Институти
забон ва адабиёти ба номи

Рӯдакии АМИТ, номзади илмҳои
филология Б.Шарифзода

«_____»

2021

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар ба рисолаи илмии Қурбонхонова Нуричаён Мирасановна дар мавзӯи «Манбаъҳои асотирий ва маросимий дар фолклори Бадахшон (дар мисоли архетипҳои парандагон ва ҳайвонот)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси 10.01.09-Фолклоршиносӣ

Омӯзиш ва мавриди баррасӣ қарор гирифтани асотир, наклу ривоёти мардумӣ, афсонаҳо, тасаввуроту хаёлот ва эътиқоду боварҳо дар солҳои охир ҷиддан ба назар мерасад. Ин бесабаб нест, зоро таърихи адабиёти тоҷик ҳазорҳо сол боз аз маводи бои маънавии эҷодиёти даҳанакии ҳалқ манша мегирад ва ба шакли ҳаттӣ мавҷуд будани он эҳтиёҷ пайдо кард. Илми асотир паҳлӯҳои муҳталиф дорад. Таҳаввули эҷоди асотирро ҳамроҳи тӯлониро тай намудааст. Танҳо дар асотир инсоният ҷамъбости таҷрибай аввали бадеӣ ва инъикоси воқеяяти худро, ки баъдан асоси тараққиёти адабиёт гашт, ба шакл даровард. Устураву ривоёти асотирий, қиссаву ривоёт ва афсонаҳое, ки суратмисолҳояшон ҳайвоноту парандагон мебошанд, шакли қадимтарини тафаккури инсониятро ташкил медиҳанд. Мусаллам аст, ки аз давраи пайдоиши оламу инсон ҷонварони гайриинсӣ инсониятро дар тамоми таърихи башарият ҳамроҳӣ мекарданд. Бояд гуфт, ки то ҳанӯз ба ин масъалаи хеле муҳими фолклоршиносӣ таваҷҷуҳи хосе зоҳир нагардида, мавриди таҳқиқоти дақиқ ва ҳамаҷониба қарор нағирифтааст.

Рисолаи Қурбонхонова Нуричаён Мирасановна «Манбаъҳои асотирий ва маросимий дар фолклори Бадахшон (дар мисоли архетипҳои парандагон ва ҳайвонот)» аввалин тадқиқоти мукаммали илмӣ доир ба

тасаввуроти қадими и як ҳиссаи аҳолии Тоҷикистон дар бораи ҳайвоноту парандагон мебошад. Рисолаи коркардашуда аз муқаддима, се боб, хулоса, фехристи адабиёт иборат аст.

Дар **муқаддима** муаллифи рисола муҳтасаран дар бораи интихоби мавзӯъ, дараҷаи азхудшудаи масъалаи илмӣ ва назариявию методологии рисола, усулҳои таҳқиқот ва заминаҳои назариявию методологии таҳқиқот, робитаи мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо самтҳои илмии афзалиятнок, ҳадафҳо ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ, масъалаҳои таҳқиқот, объекти таҳқиқот, предмети таҳқиқот, мавзӯи таҳқиқот, усулҳои таҳқиқот, соҳаи таҳқиқот, марҳалаҳои таҳқиқот, пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоишии таҳқиқот, сарчашмаҳои таҳқиқот, эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия, навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ, аҳаммияти назарии таҳқиқоти диссертатсионӣ, аҳаммияти амалии таҳқиқот, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванд, саҳми шахсии унвонҷӯ, таъйиди диссертатсия ва иттилоот оид ба истифодаи натиҷаҳои он, интишороти натиҷаҳои диссертатсия сухан рондааст. Қурбонхонова Н.М. дуруст қайд намудааст, ки доир ба мавзӯи пешниҳоднамудаи ў то ҳол ягон муҳаққик ба таври бояду шояд таҳқиқоти мукаммали илмӣ набурдааст. Тадқиқи мукаммали ин мавзӯъ бошад, ба бисёр паҳлӯҳои ҳаёти майшӣ ва маънавии мардум, ба вижа, ба бовару эътиқодот, ақидаву тасаввуроти қадими онҳо доир ба ҳайвоноту парандагон дар алоқамандии зич қарор доштанашон рӯшаний ҳоҳад андоҳт. Инчунин муаллифи рисола дар муқаддима бо пайравӣ аз таҳқиқотчиёни бумиву хориҷӣ ба хулосае меояд, ки устураҳо дар бораи парандагону ҳайвонот ақидаи тотемистиро ба вучуд овардаанд. Одамон тибқи хусусияту ҳислат баъзе ҳайвоноту парандагонро ҳамчун тотем интихоб мекарданд ва хешигариашон низ аз рӯи ҳамин тотем муайян карда мешуд. Дар охири муқаддимаи рисола муаллиф ба таври мушаххас вазифа ва ҳадафҳои дар пеш гузоштаро номбар кардааст.

Боби аввали рисола “Сабабҳо ва заминаҳои пайдоиши устураэҷодҳо доир ба ҳайвонот дар осори шифоҳӣ” оид ба баҳси шарҳи истилоҳи устура, инчунин доир ба таҳлили устураэҷодҳое, ки тасаввуроти инсон дар бораи хосияти сехрноки онҳо баён ёфта, боиси пайдоиши асотир гардидаанд, баҳшида шудааст. Аз рӯи тақозои ҳалли мавзӯъ муаллиф ин бобро ба се фасл ҷудо намуда, фасли аввал “Баҳси шарҳи истилоҳи “устура” дар адабиётшиносӣ ва фолклоршиносӣ” номгузорӣ шуда, қайд карда мешавад, ки аз рӯи ҳулоса ва натиҷагириҳои аҳли адабу илм устура баробари як навъи маҳсуси тафаккури бадеии ибтидоии ҳалқҳо буданаш, ҳамчунин манбаи жанрҳои насрин мардумӣ низ аст. Устура дар шаклгирии онҳо нақши муҳим бозида, бо ҳусусиятҳои худ дар таркиби афсона, нақл, қисса, ривоят ва ғайра мавқеашро нигоҳ доштааст. Ин аст, ки иддае аз муҳаққиқони осори бадеии шифоҳӣ ифодаҳои “афсонаҳои асотирӣ”, “ҳикояҳои асотирӣ”, “қиссаҳои асотир” ва ғайраро корбарӣ менамоянд. Фасли дуюм “Пайдоиши устураэҷодҳо дар бораи ҳайвоноту парандагон” ном дошта, дар ҳусуси сабабҳои пайдоиши устураҳо дар бораи ҳайвоноту парандагон маълумот медиҳад. Муаллиф қайд намудааст, ки нахустинсон оғариниши оламро ба ҳайвоноту парандагон нисбат дода, ақидаҳои аввалини ҳудро дар шакли устура эҷод мекарданд. Бархи дигар Ҳудояшонро дар сурати ҳайвоноту парандагон тасаввур мекарданд, аз ин рӯ доир ба онҳо низ устура мегуфтанд.

Дар баробари ин, пайдоиши гармӣ ва пешгирии ҳодисоту воқеоти табиатро ба қудрати олами ҳайвонот нисбат медоданд, ки ин омили дигари пайдоиши устураҳо дар бораи ҷонварон гардид. Ба ғайр аз ин, инсоният ҳатто тарзи табобатро аз олами ҳайвонот таҷриба кард. Ҳамаи ин боис гардид, ки нисбат ба олами ҳайвонот дар тасаввуроташон ақидаҳои муҳталиф пайдо гардид ва устураҳои гуногун эҷод мешуданд.

Фасли сеюм “Парастиши ҳайвонот ва инъикоси он дар нақлҳо ва ривоятҳои асотирӣ дар миёни мардуми Бадаҳшон” номгузорӣ шуда, дар навбати худ аз ду зерфасл иборат мебошад.

Зерфасли аввал “Мавқеи устураэҷодҳои бостонӣ доир ба ҷонварони некхосият дар миёни сокинони Бадаҳшон” мебошад. Қайд карда мешавад, ки бар хилофи суратмисолҳои космогонӣ, ки аз эҳтиёҷоти муҳими ҳаётии инсон дуранд, суратмисолҳои асотирӣ, ки ба амалияи ҳаррӯзai одамон муносибат доранд, дорои шаклҳои мушаххаси ифода мебошанд. Дар ин баҳш асосан дар бораи ҳайвоноте ба мисли асп, ҳар, гов, гӯсфанд, нахчир, уштур, саг, ки қисми ҷудонашавандай муҳити зисти инсон буда, дар ҳолатҳои мушаххаси ҳаётии онҳо даҳл доранд, маълумот дода шудааст. Муаллиф қӯшиш кардааст, ки дар бораи ҳар яке аз ин ҳайвонот устура ва ривояти алоҳида нақл карда, эътиқоду боварҳои мардумро дар бораашон оварда, ҳусусиятҳои рамзиӣ ва фазилату афзалияти онҳоро қайд намояд.

Зерфасли дуюми фасли сеюм “Бозтоби хислатҳои бадӣ дар осори шифоҳии мардуми Бадаҳшон” ном дорад. Баръакси ҳайвоноте, ки дар зергурӯҳи аввал дар бораи онҳо маълумот дода шуда ҳамчун рамзи ҳайру некӣ тасвир ёфтаанд, гург, хирс, рӯбоҳ, гурба таҷассумкунандай ҳам некиу нақӯкорӣ ва ҳам хислатҳои ҳусуматомез мебошанд. Муаллиф дар бораи ҳар як ҳайвон маълумот дода, боварҳо ва эътиқодот дар бораи онҳо мавҷудбуدارо зикр карда, охирان бо овардани ақидаи мардум ҳулосаи шаҳсӣ мебарорад. Маводи ҷамъкардаи Қурбонхонова Н.М. аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ӯ тибқи мушоҳида ва таҷрибаи тӯлонӣ вобаста ба хислату ҳосият зарару фоидай ҳайвонот ва муносибати муҳталифи онҳоро нисбат ба одамон нишон додааст.

Боби дуюми рисола “Тасвири суратмисолҳои асотирӣ дар осори шифоҳии мардуми Бадаҳшон (дар мисоли парандагон)” ном дошта, аз ду фасл иборат мебошад. Муаллиф дар ин фасл бо истифода аз маводи ҷамъкарда, бовару эътиқодоти мардумӣ, китобҳои илмии муҳаққикони муҳталиф ва ҳулосаҳои шаҳсӣ суратмисолҳои устураҳо ва ривоёту

афсонаҳоро мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор медиҳад, ки дар он парандагон нақши асосиро бозӣ мекунанд. Муҳаққиқ кӯшиш намудааст, ки нақш ва ҷои ин қаҳрамононро дар системаи дигар образҳои асотирий муайян намояд. Аз рӯи талаби ҳалли мавзӯъ муаллиф ин бобро ба ду фасл ҷудо намудааст. Дар фасли аввал “**Ба сифати тамсил бозтоб шудани парандагон**” бо истифода аз маводи илмӣ доир ба парандаҳое маълумот додааст, ки дар тасаввурот ва боварҳои мардумӣ ҳамчун мабдаи хайру накӯкорӣ таҷассум ёфтаанд. Ба ин гурӯҳ асосан, хурӯс, кабк, кабӯтар, фароштурук, лаклак, ҳудхуд, уқоб, симурғ дохил мешаванд.

Фасли дуюм “**Тасвири сифатҳои зишт дар осори шифоҳии мардуми Бадаҳшон**” ном дошта, доир ба парандагоне баҳс мекунад, ки дар тасаввуроту ҳаёлоти инсонӣ фоли нек ва бад дошта ба тақдири одамон таъсир мерасонанд. Ба ин гурӯҳ акка, зог, бүм, эзорсурҳак дохил мешавад. Таҳқиқот нишон додааст, ки ин парандаҳо тимсоли бадиву ҳаробӣ буда, мубориза ба муқобили онҳо барои пойдории хайру некӣ будааст. Маводи овардаи муаллиф мавзӯъро хеле хуб ҳаллу фасл намудааст. Аз эзоҳи муҳаққиқ бармеояд, ки ин пардандагон дар баробари ҳайвонот аз ҷузъҳои муҳими табиат буда, аз давраҳои қадим дар рӯзгори мардум мақом ва мартабаи хос доштаанд.

Боби сеюми рисола “**Ҷойивазкунии устураҳо дар расму ойин ва осори шифоҳии мардуми Бадаҳшон**” ном дошта, фасли аввали он “**Инъикоси табдили инсон ба ҳайвону парандагон дар устураҳои Бадаҳшон**” мебошад. Дар ин фасл аз ҳусуси табдили инсон ба олами ҳайвонот ва робитаи ҳайвоноту парандагон ба расму маросимҳои мардумӣ, ки дар устураҳо ва ривояту афсонаҳо акс ёфтаанд, изҳори назар карда шудааст.

Муаллиф бо мақсади ҳар чи воқеъбинона ва равшан тасвир кардани моҳияти масъала аз маводу сарчашмаҳо, луғатномаҳо истифода бурда дар натиҷа ба мақсади ниҳоии таҳқиқоти мазкур хеле наздик омадааст. Муаллиф ба исботи ин масъала комёб гаштааст, ки бисёре аз эътиқоду боварҳо, ақидаву тасаввуроти ҳалқҳо, ки ҳусусияти асотирий доранд, ба

гузашти замон ба расму одат ва ҳатто маросиму суннатҳои онҳо табдил ёфтаанд.

Дар Хулоса муаллифи рисола зимни омӯзиши ҳаматарафаи мавзӯъ ба хулоса ва натиҷаҳои пуарзиши илмиву назариявӣ ноил гардидааст.

Муаллиф муайян намудааст, ки ихлосу боварҳо нисбати олами ҳайвонот на танҳо дар байни мардуми тоҷик вучуд доранд, балки дар урғу одатҳои тамоми ҳалқияти дунё аён ба назар мерасанд. Ин гуна якрангӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки ҳалқияти дунё решав яксон доштаанд. Устураҳо ва дигар навъҳои фолклорӣ нишондиҳандай бинишу фаҳмиши аҷдодони гузашта ҳастанд. Дар баробари ин муаллиф нишон додааст, ки дар бархе аз эътиқоду боварҳо, ки аз асотир маншав гирифтаанд, ҳодисаи нақлшуда, ҳусусияти воқеиро қасб кардаанд. Инчунин нишон додааст, ки асотиру ривоятҳо дар як макони мушаххас ба вучуд омада, оҳиста-оҳиста паҳн гардидаанд ва вобаста ба тағиیر ёфтани муҳити зист ва дигаргун шудани тарзи зисту зиндагонӣ устураҳо низ тобиши нави маъноиро пайдо намуданд. Устураҳо дар бораи ҳайвоноту парандагон дорои бехтарин ҷанбаҳои ахлоқӣ мебошанд. Рисолаи таълифёфта аввалин таҳқиқоти илмӣ дар омӯзиши ин масъала буда, дар бораи ақидаҳои қадими мардуми Бадаҳшон оид ба олами ҳайвонот мебошад. Ҳамзамон ҷаҳонбинии мардуми Бадаҳшон дар марҳилаҳои гуногуни рушди ҷомеа таҳқиқ гардидааст.

Бо вучуди дастовардҳои илмӣ доштан, дар рисола нуқсонҳо низ ба назар мерасанд.

1. Хуб мешуд, агар муҳаққиқ дар бораи баъзе ҷонварон, ба мисли гунчишк, паланг, ки дар Бадаҳшони Тоҷикистон зиёданд ва дар бораи онҳо эътиқоду боварҳо ва ривояту ҳаёлоти ҷолиби мардумӣ мавҷуданд, маълумот медод.
2. Чун ин аввалин тадқиқоти фундаменталиӣ дар масъалаи устураи парандагону ҳайвонот мебошад, агар зерфасли алоҳидаи боби аввалро муаллиф ба ҳадгузорӣ байни ривоят, устура ва афсона

мебахшид, чиҳати назариявии диссертатсия боз ҳам баландтар мешуд.

3. Агар устура дар натиҷаи ҳисси табиии донишпажӯҳи ақли инсон ташаккул ёбад, албатта, муносибати имрӯзиён ба устураи парандагону ҳайвонот низ тағиیر ёфтааст. Ҷолиб мебуд, агар муҳаққиқи устурашинос андешаҳои худро вобаста ба ин масъала дар қисмати ҷамъбастӣ изҳор менамуд.

Ин камбудиҳо ба ҳеч ваҷҳ арзиш ва аҳамияти диссертатсияро коҳиши намедиҳанд. Диссертатсияи Қурбонхонова Нуричаҳон Мирасановна дар мавзӯи “Манбаъҳои асотирӣ ва маросими дар фолклори Бадаҳшон (дар мисоли архетипҳои парандагон ва ҳайвонот)” ба асоси меъёрҳои муқаррарнамудаи КОА назди Президенти ҶТ ҷавобгӯ буда, муаллифи он шоистаи дарёғти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз аз рӯи ихтисоси 10.01.09-Фолклоршиносӣ мебошад.

Тақриз аз ҷониби мудири шуъбаи фолклор Мажнунов Абдуламин тартиб дода шуда, дар ҷаласаи васеи шуъбаи фолклор ва таърихи адабиёти ИЗА ба номи Рӯдакии АМИТ баррасӣ гардида, ба тариқи овоздиҳии кушода, аз 14 нафар “14” тарафдор, зид “нест”, бетараф “нест”, қабул гардид ва бо қарори №9 аз 28 августи соли 2021 тасдиқ шудааст.

Мудири шуъбаи фолклор,
номзади илмҳои филология

Мажнунов А. А.

Нишонӣ: 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 21.

Почати электронӣ: majnunov-1001@mail.ru

Тел: 93 564 81 28

Имзои Мажнунов Абдуламино тасдиқ мекунам.

Сардори шуъбаи кадри ИЗА АМИТ

Нарзикулова Ҳ. М.